

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН, доктор сільськогосподарських наук, доктор історичних наук, професор, академік НААН

Віктор ВЕРГУНОВ

«28» Вересня 2023 р.

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Балишева Марата Артуровича на тему: «Становлення і розвиток астрономічних досліджень у Харкові наприкінці XIX ст. – першій половині XX ст. у загальнонауковому та соціальному вимірі», поданої на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки й техніки

Дисертація Балишева Марата Артуровича на тему «Становлення і розвиток астрономічних досліджень у Харкові наприкінці XIX ст. – першій половині XX ст. у загальнонауковому та соціальному вимірі», поданої на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки й техніки, є цілісною, завершеною науковою працею.

1. Актуальність теми дослідження. Розвиток астрономії, однієї з найдавніших наук про природу, в останні десятиріччя набув революційного характеру. Процес пізнання Всесвіту в цілому з часів його утворення та формування галактик, зір, планетних систем та інших небесних тіл, – генерує нові парадигми, на яких ґрунтується наукова картина світу. Розвиток астрономічних досліджень, який стимулювався шляхом вирішення проблем, спрямованих на задоволення практичних потреб людства, та має прикладне застосування у різних сферах економіки, – вплинув на суттєве розширення відомостей про природу та фізичні характеристики небесних тіл, отриманих вже за результатами космічних досліджень. Піднесення астрономічної науки позначається й на цивілізаційному розвитку сучасного суспільства, оскільки з'ясування загальних закономірностей навколишнього світу має також важливе світоглядне значення.

Стрімке удосконалення технологій, особливо з початком космічної ери, посприяло тому, що астрономічні дослідження у XX ст. стали багатохвильовими – від радіо до гама діапазонів електромагнітних хвиль, а у XXI ст. – багатоканальними, оскільки до традиційного каналу вивчення властивостей небесних тіл додалися гравітаційна і нейтринна астрономія. Серед таких досліджень – моделювання прискореного розширення Всесвіту та

еволюції зір і галактик; обґрунтування формування зоряних систем із газопилових хмар; вивчення екзопланетних систем; виявлення та фіксація гамма-спалахів тощо. Значущість астрономічних досліджень є невід'ємною константою прогресу світової науки; це актуалізує формування об'єктивних критеріїв піднесення астрономії, оскільки вона впливає на суспільний та науково-технічний розвиток людства в цілому.

Україна має давні традиції використання астрономічних знань, про що свідчать численні археоастрономічні пам'ятки прадавньої культури наших предків. Наукові астрономічні дослідження на теренах України, які беруть початок з виникнення перших освітянських центрів у XVI–XVII ст. ст. (Острозька та Києво-Могилянська академії), особливого значення і поширення набули у XIX ст. зі створенням класичних університетів у Харкові, Києві, Одесі; відкриттям університетських кафедр астрономії та розбудовою астрономічних обсерваторій. Актуалізується й висвітлення наукової діяльності вчених-астрономів, творчість яких все більше відігравала вирішальну роль у формуванні напрямів астрономічних досліджень.

У другій половині XIX ст. розпочалося активне вивчення фізичних властивостей, складу та інших параметрів небесних тіл, походження Всесвіту в цілому. На цей час на теренах сучасної України працювало декілька астрономічних центрів, які у подальшому внесли суттєвий практичний доробок у становлення вітчизняної астрономічної науки та забезпечили розширення кола досліджень, – від астрометричних (позиційних) і фотометричних спостережень зір і малих небесних тіл до астрофізичних, насамперед, спектральних досліджень тіл Сонячної системи, Сонця, зір і галактик. Визначна роль у цих процесах належить представникам Харківської астрономічної обсерваторії (ХАО) та університетської кафедри астрономії.

За період у понад два століття астрономічна наука у Харкові пройшла різні етапи свого існування. Разом із тим, тема щодо вивчення етапів становлення астрономічної науки у Харкові наприкінці XIX ст. – першій половині XX ст. до цього часу не була предметом спеціальних історичних досліджень, що зумовлює необхідність вписати історію піднесення університетської обсерваторії у європейський та світовий контекст.

Враховуючи значущість астрономічних досліджень у суспільному та науково-технічному прогресі, роль і місце ХАО та університетської кафедри астрономії у вітчизняних кооперативних проєктах, міжнародних програмах та науково-дослідних колабораціях, які передували та підготували сучасний етап розвитку вітчизняної астрономії, при одночасній нерозкритості процесу інституціоналізації астрономічних досліджень у Харкові, – це обумовило вибір проблеми дослідження у представленій до захисту дисертації.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.
Дисертацію виконано відповідно до загального напряму наукових досліджень

Інституту історії аграрної науки, освіти та техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України у межах розробки наукової теми: «Концептуальні та методологічні основи науково-інформаційного забезпечення інноваційного розвитку аграрної науки в умовах євроінтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0116U002099), а також робота є складовою науково-дослідних тем Головної астрономічної обсерваторії Національної академії наук України, зокрема: «Дослідження світових тенденцій і розробка методів та засобів поширення і популяризації астрономічних знань в Україні» (номер державної реєстрації 0113U003090), «Методичні основи створення астрономічного науково-освітнього інформаційного середовища засобами інформаційно-комунікаційних технологій» (номер державної реєстрації 0121U107796).

3. Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що у дисертації отримано нові наукові результати, які у сукупності дали змогу розв'язати важливу наукову проблему, сфокусовану на комплексному відтворенні історії розвитку астрономії у Харкові у контексті прогресу наукових досліджень в астрономічних установах у межах сучасної території України наприкінці ХІХ ст. – першій половині ХХ ст. на тлі еволюції світової астрономічної науки.

Новизна наукових результатів конкретизується у таких положеннях, які виносяться на захист:

уперше:

здійснено наукове опрацювання історіографії проблеми, сформовано репрезентативний комплекс джерел;

введено до наукового обігу значний масив архівних матеріальних носіїв інформації, залучених із фондів архівних, музейних та бібліотечних установ низки країн світу;

висвітлено нові невідомі факти щодо створення та функціонування Школи-майстерні точної механіки при фізико-математичному факультеті Харківського університету; обґрунтовано роль закладу у розвитку астрономічних досліджень в ХАО;

встановлено особливості виникнення та діяльності осередків астрономів-аматорів у Харкові у 1920-ті та 1930-ті рр.; з'ясовано їхній внесок у дослідницьку роботу університетської астрономічної обсерваторії;

виявлено приклади запровадження політичних «чисток» в ХАО, пов'язаних зі звільненням П. Г. Пархоменко та Г. Л. Страшного; встановлено та доведено факти репресій з боку НКВС щодо Б. Є. Семейкіна;

відтворено особливості функціонування кафедри астрономії та теоретичної механіки Об'єднаного Українського державного університету в евакуації (1942–1943 рр.) під керівництвом М. П. Барабашова;

проаналізовано наукову діяльність представників ХАО, університетської кафедри астрономії та астрономів-аматорів, прізвища яких були втрачені для історії науки; узагальнено доробок вчених у скарбниці вітчизняної астрономії;

проведено комплексний аналіз шляхів розвитку астрономічних досліджень в ХАО (напрямів, тем, проблем) у досліджуваному періоді; з'ясовано характерні особливості організації спостережної роботи в обсерваторії;

удосконалено:

процес відтворення об'єктивної картини піднесення вітчизняної астрономічної науки у регіональному масштабі шляхом дослідження розвитку астрономічних досліджень у Харкові у соціокультурному контексті;

схему опрацювання широкого кола архівних матеріальних носіїв інформації, представлених як документами особового походження, так і офіційного діловодства;

конкретизовано:

застосування засобів та методів астрономічних досліджень в ХАО у процесі еволюції дослідницьких стратегій у визначених хронологічних межах, їх кореляцію з отриманими науковими результатами;

вплив соціальних факторів на процес інституціоналізації астрономічних досліджень, пов'язаних з розвитком університетської освіти, станом суспільної думки, піднесенням наукових та суспільних інститутів, умов організації дослідницької діяльності, тощо;

шляхи розширення ліній наукових комунікацій університетських астрономів, що сприяло їхній інтеграції у більш широкі організаційні структури та фахові кола;

отримали подальший розвиток:

дослідження генези формування наукової школи планетознавства М. П. Барабашова; процес визначення основних об'єктів та методів досліджень, їх розвитку та удосконалення;

розкриття наукового потенціалу та значимості отриманих результатів астрометристів ХАО та університетської кафедри астрономії у хронологічних межах дослідження, які спонукають до дискусій про зародження та формування наукової астрометричної школи Л. О. Струве та М. М. Євдокимова у Харківському університеті;

з'ясування аспектів формування підвалин для подальшого розвитку астрономії у Харкові у другій половині ХХ ст., закладених у досліджуваному періоді, які втілилися у нереалізованій спробі реорганізації ХАО в Астрономічний планетний інститут наприкінці 1950-х рр. (з початком космічної ери), та пов'язаних з успішною реалізацією проєкту щодо винесення обсерваторської інструментальної бази за межі міста шляхом створення Чугуївської (Граківської) спостережної станції ХАО.

4. Теоретичне значення одержаних результатів визначається сформульованими у дисертації положеннями та твердженнями про характерні риси та особливості об'єктивного розвитку астрономії у Харкові; полягає в узагальненні наукових здобутків учених ХАО та університетської кафедри астрономії у напрямках виконання регулярних астрометричних робіт, астрофізичних досліджень та робіт у галузі динамічної астрономії. Це дозволило простежити основні етапи акумулювання спостережних даних, еволюцію ідей і наукових знань, які вплинули на розвиток як вітчизняної, так і світової астрономічної науки; сприяло виокремленню проблем, пов'язаних з темою дисертаційної роботи, що потребують поглибленого вивчення; уможливило розкриття специфіки застосування методологічних підходів при проведенні дослідження.

Акцентовано на роботах у галузі позиційної астрономії, що проводилися в університетській обсерваторії, зосереджених на вивченні кінематики зір та зоряних систем; проведенні робіт з визначення паралаксів зір, які мали велике значення для зоряної астрономії щодо встановлення масштабів Галактики.

Показано започаткування та проаналізовано еволюцію астрофізичних досліджень у Харкові у досліджуваному періоді, пов'язаних із проведенням фотометричних та спектрофотометричних спостережень змінних зір, вивченням їх фізичних параметрів та еволюції, природи зоряних надр та атмосфер, розв'язанням проблем зоряної статистики та кінематики зоряних систем; роботами з теоретичної астрофізики, теорії еволюції зір, у т. ч. Нових зір, дослідження структури Галактики з урахуванням міжзоряного поглинання. Доведено результативність робіт з вивчення активності Сонця, зокрема щодо запровадження систематичних спектрогеліоскопічних та спектрогеліографічних спостережень.

Репрезентовано доробок учених Харківського університету у піднесенні динамічної астрономії, які виконували роботи, присвячені динаміці астероїдів-троянів Юпітера, визначенню та поліпшенню періодичних орбіт малих планет; розробці сучасних теоретичних концепцій у галузі динамічної космогонії та космології, у т. ч. спрямованих на вирішення проблеми про походження Сонячної системи.

Доведено вагому роль та виокремлено доробок харківських астрономів у всебічному вивченні фізичних умов на поверхнях Місяця, Сонця, планет та у міжзоряному середовищі, що втілювалося у зародження харківської наукової школи планетознавства (системні фотометричні, спектрофотометричні, колориметричні та поляриметричні дослідження при різних умовах спостережень).

Простежено динаміку перетворень, що відбувалися у теоретико-методологічному забезпеченні астрономічних досліджень, які виконувалися в ХАО, концептуальній модернізації її інструментальної бази. Встановлено, що

одними з основних чинників, які впливали на процес інституціоналізації астрономічних досліджень у Харкові, були розвиток освіти та суспільної думки; розширення комунікацій та міжнародної кооперації. Охарактеризовано ступінь взаємодії та залучення ХАО у республіканських, всесоюзних та міжнародних проєктах досліджуваного періоду, у т. ч. у межах діяльності обсерваторської Служби Сонця та об'єднаної харківської Служби часу.

Акумуляовані під час підготовки дисертації фактографічні матеріали, найбільш повна бібліографічна база публікацій, які репрезентують підсумки науково-дослідної роботи ХАО та університетської кафедри астрономії у визначених хронологічних межах, у сукупності із теоретичними результатами дисертації – можуть бути використані для подальшого дослідження наукових проблем сучасної астрономії; при написанні комплексних праць з історії науки; підготовці навчальних посібників та підручників; під час розробки курсів лекцій у закладах вищої освіти з історії України, історії астрономії, історії науки і техніки; спецкурсів з історії Слобожанщини, історії Харківського університету тощо.

5. Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що матеріали дисертації будуть застосовані: 1) під час науково-технічного опрацювання архівного зібрання Музею астрономії імені М. П. Барабашова НДІ астрономії ХНУ імені В. Н. Каразіна; автор дисертації бере участь у науковому консультуванні, розробці концепції, структури та упорядкуванні зазначеного документального масиву; 2) при розробці тематико-експозиційних планів під час створення постійної та тематичних виставкових експозицій Музею астрономії імені М. П. Барабашова при НДІ астрономії ХНУ імені В. Н. Каразіна; 3) при підготовці третього видання довідника (2023) міжнародного проєкту «Біографічна енциклопедія астрономів» («Biographical Encyclopedia of Astronomers»), який готується академічним видавництвом Springer Publishing (США).

6. Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійно виконаною науковою працею, усі теоретичні та практичні результати якої викладені за допомогою авторського підходу та обґрунтовані здобувачем. Методологічні та концептуальні засади дисертації, її мета і завдання, формулювання наукових положень, тверджень та висновків, що виносяться на захист, виконані автором особисто.

7. Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження доповідалися на міжнародних й всеукраїнських конференціях: XX Гамівській міжнародній астрономічній конференції-школі «Астрономія на стику наук: Астрофізика, космофізика, космологія і гравітація, радіоастрономія і астробіологія» (Одеса, 2020 р.); IX науковій конференції «Вибрані питання астрономії та астрофізики», присвяченій пам'яті Б. Т. Бабія (Львів, 2018 р.); XII Наукових читаннях «Дніпровська орбіта-2017»

(Дніпро, 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Духовно-моральнісні основи та відповідальність особистості у долі людської цивілізації» (Харків, 2014 р.); 16-ій, 19-ій, 20-ій, 21-ій, 22-ій Всеукраїнських наукових конференціях «Актуальні питання історії науки і техніки» (Київ, 2016 р.; Київ, 2018 р.; Київ, 2021 р.; Київ, 2022 р.; Київ, 2023 р.); XV, XVI, XVII, XVIII Всеукраїнських конференціях молодих учених і спеціалістів «Історія освіти, науки і техніки в Україні» (Київ, 2020 р.; Київ, 2021 р.; Київ, 2022 р.; Київ, 2023 р.); IV Міжнародній науково-технічній конференції «Автоматизація, електроніка, інформаційно-вимірювальні технології: освіта, наука, практика» (Харків, 2022 р.); XXVIII Всеукраїнській науковій конференції молодих істориків науки, техніки і освіти та спеціалістів «Історія науки і техніки у кризові періоди суспільного розвитку» (Київ, 2023); міжнародній конференції «Astronomy and Space Physics» (Київ, 2023).

8. Публікації. Основний зміст і результати дисертації викладені у 39 наукових публікаціях, серед яких 1 монографія; 22 наукових статті у фахових наукових виданнях, визначених Міністерством освіти і науки України, з яких 6 статей у наукових виданнях, проіндексованих Web of Science Core Collection / Scopus; 3 статті в інших наукових виданнях за темою дисертації; 13 публікацій у збірках матеріалів наукових конференцій.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Монографія

1. Астрономічні дослідження у Харкові наприкінці XIX ст. – першій половині XX ст. Київ: Наукова думка, 2022. 560 с.

Статті у наукових фахових виданнях

2. Балишев М. А. Аматорська астрономія та внесок її представників у розвиток астрономічних досліджень у Харкові у 1920–1930-ті роки. *Дослідження з історії і філософії науки і техніки*. 2022. Т. 31. № 1. С. 17–28. <https://doi.org/10.15421/272203>

3. Балишев М. А. Астроном Людвіг Оттович Струве (1858–1920): наукова біографія. *Наука та наукознавство*. 2021. № 3. С. 76–102. <https://doi.org/10.15407/sofs2021.03.076>

4. Балишев М. А. Астрономія у Харкові у роки громадянської війни періоду Української революції (1917–1921). *Дослідження з історії і філософії науки і техніки*. 2020. Т. 29. № 2. С. 110–118. <https://doi.org/10.15421/272027>

5. Балишев М. А. Динамічна астрономія у Харківському університеті у 20-ті-30-ті рр. XX ст. у контексті діяльності професора О. І. Раздольського (1877–1942). *Історія науки і біографістика*. 2020. № 1. С. 86–99. <https://doi.org/10.31073/istnauka202001-06>

6. Балишев М. А. Документальне зібрання Науково-дослідного інституту астрономії як джерельна база з історії розвитку астрономічної науки. *Архіви України*. 2022. № 1. С. 146–160.

<https://doi.org/10.47315/archives2022>.

7. Балишев М. А. Історико-біографічне дослідження життя та творчості українського астронома Миколи Миколайовича Євдокимова. *Наука та наукознавство*. 2022. № 1. С. 105–131.

<https://doi.org/10.15407/sofs2022.01.105>

8. Балишев М. А. Історико-біографічне дослідження життя та творчості українського астронома-аматора Леоніда Леонідовича Андренка. *Наука та наукознавство*. 2022. № 3. С. 103–128.

<https://doi.org/10.15407/sofs2022.03.103>

9. Балишев М. А. Наукова біографія українського астронома-теоретика, професора К. М. Савченко (1910–1956). *Історія науки і біографістика*. 2020. № 2. С. 49–76. <https://doi.org/10.31073/istnauka202002-043>.

10. Балишев М. А. Наукова біографія українського астрофізика Мстислава Сергійовича Саврона (1902–1943). *Дослідження з історії і філософії науки і техніки*. 2020. Т. 29. № 1. С. 44–53.

<https://doi.org/10.15421/272006>

11. Балишев М. А. Розвиток астрономії у Харкові на початку ХХ століття (1900–1917). *Дослідження з історії і філософії науки і техніки*. 2021. Т. 30. № 1. С. 51–61. <https://doi.org/10.15421/272105>

12. Балишев М. А. Створення та діяльність Школи-майстерні точної механіки Харківського університету (1915–1919). *Історія науки і біографістика*. 2021. № 3. С. 105–124. <https://doi.org/10.31073/istnauka202103-07>

13. Балишев М. А. Створення та розвиток Астрономічної обсерваторії Харківського університету у 80-х та 90-х роках ХІХ ст. *Історія науки і біографістика*. 2021. № 2. С. 45–72. <https://doi.org/10.31073/istnauka202102-04>

14. Балишев М. А. Український астроном-теоретик професор Олексій Іванович Раздольський (1877–1942): Наукова біографія. *Наука та наукознавство*. 2020. № 3. С. 92–115. <https://doi.org/10.15407/sofs2020.03.092>

15. Балишев М. А. Участь Харківської астрономічної обсерваторії у спостереженні повного сонячного затемнення у червні 1936 року. *Історія науки і біографістика*. 2021. № 4. С. 137–154.

<https://doi.org/10.31073/istnauka202104-08>

16. Балишев М. А. Центральна Українська обсерваторія у Харкові: до історії нереалізованого проєкту. *Дослідження з історії і філософії науки і техніки*. 2021. Т. 30. № 2. С. 69–78. <https://doi.org/10.15421/272122>

17. Балишев М. А. Ad Majorem Dei Gloriam: Астрономи та «хрестовий похід» ХХ ст. *Наука та наукознавство*. 2021. № 1. С. 94–106.

<https://doi.org/10.15407/sofs2021.01.094>

Статті у наукових виданнях, проіндексованих Web of Science Core Collection / Scopus

18. Artemenko, T. G.; Balyshev, M. A.; Vavilova, I. B. (2009). The Struve Dynasty in the History of Astronomy in Ukraine. *Kinematics and Physics of Celestial Bodies*. Vol. 25 (3). P. 153–167.

<https://doi.org/10.3103/S0884591309030040>

19. Balyshev, M. A. (2022). Activity of the Astronomical Observatory of Kharkiv University and Its Employees during the German-Soviet War (1941–1945). *Kinematics and Physics of Celestial Bodies*. Vol. 38 (5). P. 279–285. <https://doi.org/10.3103/S088459132205003819>.

20. Balyshev, M. A. (2018). A Historical and Biographical Study of the Life and Scientific Work of Boris Semykin (1900–1938). *Kinematics and Physics of Celestial Bodies*. Vol. 34 (2). P. 98–101. <https://doi.org/10.15407/kfnt2018.02.071>

21. Balyshev, M. A. (2021). Ludwig von Struve (1858–1920). Development of Positional Astronomy at the Kharkiv Astronomical Observatory. *Kinematics and Physics of Celestial Bodies*. Vol. 37 (5). P. 269–272.

<https://doi.org/10.3103/S0884591321050032>

22. Balyshev, M. A. (2022). Mykola Evdokymov (1868–1941): Founder of Astrometric Research at Kharkiv Astronomical Observatory. *Kinematics and Physics of Celestial Bodies*. Vol. 38 (2). P. 114–120.

<https://doi.org/10.3103/S0884591322020027>

23. Балишев М. А., Коваль Ю. Ю. Участь Харківської астрономічної обсерваторії та її представників у радянській космічній програмі у 1960-х роках. *Космічна наука і технологія*. 2021. Т. 27. № 5. С. 86–99.

<https://doi.org/10.15407/knit2021.05.086>

Статті в інших наукових виданнях за темою дисертації

24. Балишев М. А. Історико-біографічне дослідження життя та творчості українського астрофізика професора Мстислава Сергійовича Саврона (1902–1943). *Наука та наукознавство*. 2020. № 2. С. 96–124.

<https://doi.org/10.15407/sofs2020.02.0968>

25. Балышев М. А. Историко-биографическое исследование жизни и творчества украинского астронома Прасковьи Георгиевны Пархоменко. *Наука та наукознавство*. 2018. № 1. С. 114–137.

<https://doi.org/10.15407/sofs2018.01.1147>

26. Balyshev, M.; Vavilova, I. (2020). To the personalities of the Ukrainian astronomy: Scientific work of Kostyantyn Savchenko. *Odessa Astronomical Publications*. Vol. 33. P. 5–10. <https://doi.org/10.18524/1810-4215.2020.33.216290>

Опубліковані праці апробаційного характеру

27. Балишев М. А. До історії аматорської астрономії в Харкові: наукова біографія Володимира Каргера. *Історія освіти, науки і техніки в Україні:*

матеріали XVII Всеукраїнської конференції молодих учених та спеціалістів, Київ, 20 травня 2022 р. Вінниця: ТОВ «Твори», 2022. С. 180–184.

28. Балишев М. А. До історії Харківської обсерваторії: інженер Микола Йосипович Сикора та його доля. *Матеріали XX Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання історії науки і техніки»* / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК. Київ, 2021. С. 21–24.

29. Балишев М. А. До історії Харківської астрономії: Леонід Леонідович Андренко. *Матеріали XVI Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання історії науки і техніки»* / Відп. ред. Л. О. Гріффен. Київ: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК, 2017. С. 23–27.

30. Балишев М. А. До історії Харківської обсерваторії: наукова біографія астронома Юрія Фадєєва (1906–1942). *Матеріали 21-ї Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання історії науки і техніки»* / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК. Київ, 2022. С. 12–16.

31. Балишев М. А. До історії Харківської астрономії: наукова біографія Парасковії Георгіївни Пархоменко. *Матеріали XIX наукової конференції «Актуальні питання історії науки і техніки»* (м. Київ, 27–29 вересня 2018 р.) / Відп. ред. Л. О. Гріффен, Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК. Київ, 2018. С. 22–25.

32. Балишев М. А. Інституціоналізація астрономічних досліджень у Харкові наприкінці XIX ст. – першій половині XX ст. *Автоматизація, електроніка, інформаційно-вимірювальні технології: освіта, наука, практика: матеріали IV Міжнародної науково-технічної конференції*. Харків, 2022. С. 178–179.

33. Балишев М. А. Историко-биографическое исследование жизни и творчества астронома Б. П. Герасимовича. *Духовно-моральні основи та відповідальність особистості у долі людської цивілізації: зб.наук. праць: за матер. Міжнарод. наук.-практ. конф., 5-6 листопада 2014 р., у 2 ч.: Ч. 2* / Під ред. О. Г. Романовського, Ю. І. Панфілова. Харків: НТУ «ХП», 2016. С. 319–323.

34. Балишев М. А. Наукова біографія астронома Григорія Лазаровича Страшного. До історії Харківської обсерваторії. *Історія освіти, науки і техніки в Україні: матеріали XVI Всеукраїнської конференції молодих учених та спеціалістів, Київ, 14 травня 2021 р.* / НААН, ННСГБ. Вінниця: ФОП Корзун Д. Ю., 2021. С. 180–184.

35. Балишев М. А. Особливості розвитку астрономічних досліджень наприкінці XIX ст. – першій половині XX ст. *Матеріали 22-ї Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання історії науки і техніки»*. Київ: Державний політехнічний музей імені Бориса Патона при КПІ імені Ігоря Сикорського, Вид-во «Політехніка», 2023. С. 12–16.

36. Балишев М. А. Розвиток астрономії у Харкові наприкінці XIX ст. – першій половині XX ст. *Двадцять восьма Всеукраїнська наукова конференція молодих істориків науки, техніки і освіти та спеціалістів за темою: «Історія науки і техніки у кризові періоди суспільного розвитку»*. Мат. конф., 14 квітня 2023 р. Київ, 2023. С. 26–29.

37. Балишев М. А. Розвиток планетних досліджень у Харкові у 1920-ті та 1930-ті рр. у контексті формування наукової школи планетознавства. *Історія освіти, науки і техніки в Україні. Матеріали XVIII Всеукраїнської наукової конференції молодих учених і спеціалістів / НААН, ННСГБ*. Вінниця: ТОВ «Твори», 2023. С. 116–119.

38. Балишев М. А. Фонди архіву НДІ астрономії ХНУ імені В. Н. Каразіна як джерело до вивчення історії астрономії у Харкові (20–30 рр. XX ст.). *Історія освіти, науки і техніки в Україні. Матеріали XV Всеукраїнської наукової конференції молодих учених і спеціалістів*. Вінниця: ТОВ «Твори», 2020. С. 181–184.

39. Balyshev M. A. Astronomical research in Kharkiv at the end of the 19th and the first half of the 20th century. *Astronomy and Space Physics in the Kyiv University. Book of Abstracts (International conference in part of the Science Day in Ukraine)*. Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv Astronomical Observatory, 2023. P. 133–134.

9. Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація виконана фаховою українською мовою, текстове подання матеріалу відповідає науковому стилю.

10. Відповідність принципам академічної доброчесності. Дисертаційна робота на тему: «Становлення і розвиток астрономічних досліджень у Харкові наприкінці XIX ст. – першій половині XX ст. у загальнонауковому та соціальному вимірі» відповідає принципам академічної доброчесності. Використані у докторській дисертації, наукових публікаціях, у яких висвітлені основні наукові результати дисертації, наукові тексти, ідеї, розробки, наукові результати й матеріали інших авторів супроводжуються посиланням на авторів та/або на джерело опублікування.

11. Відповідність змісту дисертації спеціальності, з якої вона подається до захисту. Дисертаційне дослідження на тему: «Становлення і розвиток астрономічних досліджень у Харкові наприкінці XIX ст. – першій половині XX ст. у загальнонауковому та соціальному вимірі» відповідає паспорту спеціальності 07.00.07 – історія науки й техніки.

ВИСНОВОК

Дисертація на тему «Становлення і розвиток астрономічних досліджень у Харкові наприкінці XIX ст. – першій половині XX ст. у загальнонауковому та соціальному вимірі», виконана Балишевим Маратом Артуровичем, є самостійним, завершеним науковим дослідженням, у якому наведено теоретичне узагальнення, розроблено наукові положення та отримано нові наукові результати, що у сукупності розв'язують важливу наукову проблему у галузі історії науки і техніки щодо розкриття процесів розвитку та становлення астрономічних досліджень у Харкові наприкінці XIX ст. – першій половині XX ст.

За актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертаційна робота на тему

«Становлення і розвиток астрономічних досліджень у Харкові наприкінці XIX ст. – першій половині XX ст. у загальнонауковому та соціальному вимірі» відповідає вимогам п.п. 7, 9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197, які висуваються до докторських дисертацій і рекомендуються до захисту на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук зі спеціальності 07.00.07 – історія науки й техніки.

Результати дисертаційного дослідження Балишева Марата Артуровича на тему: «Становлення і розвиток астрономічних досліджень у Харкові наприкінці XIX ст. – першій половині XX ст. у загальнонауковому та соціальному вимірі» та представлені публікації – обговорено та схвалено на засіданні Інституту історії аграрної науки, освіти та техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН (протокол № 9 від 28.09.2023 р.).

Головуючий на засіданні –

доктор сільськогосподарських наук,
доктор історичних наук, професор,
академік НААН,
директор ННСГБ НААН,
голова Вченої ради ННСГБ НААН,
керівник Інституту історії аграрної науки,
освіти та техніки ННСГБ НААН

Віктор ВЕРГУНОВ

Рецензент –

доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
документного забезпечення та збереження
наукових фондів ННСГБ НААН

Ірина БОРОДАЙ

Рецензент –

доктор історичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
відділу впровадження наукових розробок
та технічного забезпечення
бібліотечних процесів ННСГБ НААН

Наталія АННЄНКОВА

Рецензент –

доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник
сектору архівознавства та
документознавства ННСГБ НААН

Олександр УТКІН

Вчений секретар –

секретар Інституту історії
аграрної науки освіти та
техніки ННСГБ НААН:
кандидат історичних наук

Тетяна ПІДГАЙНА